

Barnkonventionens implementering i svensk lagstiftning och praktik – barns bästa och barns rätt att uttrycka sina åsikter vid vårdnadstvister

Annika Rejmer og Ann-Sofie Bergman

Sammanfattning

I artikeln undersöks implementeringen av FNs barnkonvention, artikel 3 och 12, i föräldrabalkens bestämmelser om vårdnad, boende och umgänge och hur de tillämpas i praktiken. Barnets bästa är, enligt föräldrabalken, den överordnade principen i handläggningen av vårdnadskonflikter, vilket inbegriper en prövning av risken för övergrepp, barnets behov av nära och god kontakt med båda föräldrarna samt barnets vilja. Resultatet av genomförda empiriska undersökningar visar att barnkonventionens artikel 3 och 12 inte är implementerade i föräldrabalkens bestämmelser. Barn saknar en självständig rättighet att få uttrycka sin åsikt i handläggningen av vårdnadstvister. Artikeln bygger på empiriskt material från rättskällor, vårdnadsmål samt intervjuer med föräldrar i tvist.

Implementation of the Convention on the Rights of the Child in Swedish legislation and practice – children's best interests and children's rights to express their views in custody disputes

Abstract

The article examines the implementation of articles 3 and 12 of the UN Convention on the Rights of the Child (CRC) in the parental code regulations on custody, residence and access and how they are applied in practice. The best interests of the child are, according to the regulations of the parental code, the superior principle in handling custody disputes, which includes an examination of the risk of abuse, the child's need for close and good contact with both parents and the child's will. The results of conducted empirical studies show that articles 3 and 12 of the CRC have not been implemented in the parental code. Children lack an independent right to express their opinion in the handling of custody disputes. The article is based on empirical data from sources of law, custody cases, and interviews with parents in dispute.

Inledning

Sverige ratificerade FNs konvention om barns rättigheter (barnkonventionen) 1990. Det medförde att riksdag och regering åtog sig att anpassa svensk lagstiftning till konventionens 54 artiklar. En av de berörda lagarna var föräldrabalken (SFS 1949:381), vilken reglerar förhållandet mellan

barn och föräldrar avseende vårdnad, boende och umgänge. Sverige har under en följd av år kritiserats, av barnrättskommittén, för att anpassningen av lagstiftningen inte har fått eftersträvad effekt (Barnrättskommitténs rapport 2015). Regering och riksdag har tagit till sig kritiken och har därför

beslutat att barnkonventionen, från och med den 1 januari 2020, kommer att bli svensk lag.

Svenska myndigheter har en lydnessplikt i relation till regering och riksdag men är självständiga i sin myndighetsutövning. Därigenom styr de över implementeringen av lagar och över vilket genomslag de får i samhället (Lundquist 1992: 70–71). Det tycks huvudsakligen vara tre faktorer som påverkar utfallet av implementeringen: *Förståelse, kunskap* och *vilja*. Vet myndighetens tjänstemän vad som ska göras? Har de tillräcklig kompetens och de resurser som krävs? Har de vilja att implementera lagen? (Lundquist 1992: 76–77).

Anpassningen av föräldrabalken medförde att artikel 3 om barnets bästa lyftes fram som en överordnad princip vilken ska beaktas i alla myndighetsbeslut. Den metod som rekommenderades för att fastställa det enskilda barnets bästa var att anlägga ett barnperspektiv. Den innebär att det utifrån evidensbaserad kunskap, beprövad erfarenhet och barnets uppfattning görs en sammanvägd bedömning av vad som kan anses vara det enskilda barnets bästa (SOU 1997:116: 69). Barn måste således få komma till tals på något sätt för att barnets bästa ska kunna fastställas (Hayes och Birnbaum 2019). Barns rätt att komma till tals är ytterligare en av barnkonventionens grundläggande principer som framgår av artikel 12. Där föreskrivs att barn, som är i stånd att bilda egna åsikter, ska tillförsäkras och beredas möjlighet att komma till tals direkt eller genom företrädare i alla domstols- och administrativa förfaranden som rör deras person. Denna rätt gäller alla barn oavsett ålder, kön, etnicitet, språk och funktionsnedsättningar (Herbots och Put 2015, barnkonventionen artikel 2). Av artikel 12 framgår också att barns åsikter ska tillmätas betydelse i förhållande till deras ålder och mognad. I arbetet med att anpassa föräldrabalken till barnkonventionen infördes en bestämmelse om att barns vilja ska beaktas med hänsyn till dess ålder och mognad.

Har Sveriges ratificering av barnkonventionen medfört att barnets bästa tillgodoses i större utsträckning i vårdnads mål? Dessvärre verkar det inte så. Antalet vårdnadstvister har exempel-

vis dubblerats sedan barnkonventionen skrevs under. Av domstolsstatistiken framgår att i början av 1990-talet avgjorde domstolarna drygt 3 000 vårdnads mål per år. Idag uppgår antalet till dryga 7 000 (Rättsstatistik årsbok 1992, Domstolsverket 2018-12-13). Det kan förklaras av att hälften av vårdnads målen är så kallade low-conflict mål där den gemensamma vårdnaden inte fungerar på grund av den ena förälderns passivitet, varför den andra föräldern ansöker om ensam vårdnad. Detta är en typ av vårdnads mål som har uppstått efter att bestämmelsen om gemensam vårdnad infördes år 1976 (prop. 1975/76:170). Den gemensamma vårdnaden har därefter stärkts rättsligt över tid (se prop. 1990/91:8, prop. 1997/98:7). Idag utövar nio av tio föräldrar gemensam vårdnad oberoende av om de lever tillsammans eller inte (SCB statistikdatabas 2019). Resterande hälft av vårdnads målen är så kallade high-conflict mål som drivs aktivt av en eller båda föräldrarna, vilka är särskilt utmanande att handlägga för domstol och socialtjänst (Bergman och Rejmer 2017a). Antalet high-conflict mål behöver alltså inte ha ökat nämnvärt sedan barnkonventionen ratificerades.

Föräldrar med erfarenhet av high-conflict mål är ofta missnöjda med samhällets insatser. Majoriteten av dem uppger, ett år efter avkunnad dom, att de varken respekterar eller litar på varandra. De saknar dessutom förmåga att kompromissa och en struktur för samarbetet kring gemensamma barn, varför konflikterna fortsätter (Rejmer et al. kommande 2020). För hälften av barnen med föräldrar som driver high-conflict mål kommer barndomen att präglas av konflikter och upprepade domstolsförhandlingar, något som ofta leder till negativa hälsoeffekter (SOU 2017:6: 28, Bergman och Rejmer 2017b). Sammantaget ifrågasätter föräldrar, med erfarenhet av high-conflict mål, om samhällets nuvarande handläggning kan bidra till att deras barns bästa tillgodoses.

Syfte och frågeställningar

Mot ovanstående bakgrund är syftet med denna artikel att undersöka föräldrabalkens anpassning till barnkonventionens artikel 3

om barnets bästa, artikel 12 om barns rätt att komma till tals, samt att utforska hur bestämmelserna tillämpas i praktiken. Mer specifikt kommer följande frågor besvaras:

- Hur väl korresponderar barnkonventionens artikel 3, om barnets bästa, med föräldrabalkens bestämmelser om vårdnad, boende och umgänge?
- Hur väl korresponderar barnkonventionens artikel 12, om barns rätt att komma till tals, med föräldrabalkens bestämmelser om vårdnad, boende och umgänge?
- Hur tillämpas föräldrabalkens bestämmelse om barns bästa i vårdnads mål?
- Hur tillämpas föräldrabalkens bestämmelse om barns rätt till delaktighet i vårdnads mål?
- Hur kan barnets bästa uppnås i handläggningen av vårdnads mål?

I artikeln analyseras barns delaktighet i vårdnads konflikter i en svensk kontext. Analysen görs utifrån ett empiriskt material bestående av rättskällor, domstolsakter och intervjuer med föräldrar i high-conflict mål. Nedan presenteras kunskapsläget, metod och material samt empiriska resultat vilka analyseras utifrån en samhällsteoretisk ansats.

Barns delaktighet

Artikeln har fokus på barns delaktighet i frågor som rör deras individuella livssituation i samband med samhällets handläggning av vårdnads konflikter. Forskning om betydelsen och signifikansen av barns röst och delaktighet i vårdnads konflikter har ökat sedan barnkonventionens tillkomst (Hayes och Birnbaum 2019). Exempelvis har Birnbaum och Saini (2012) gjort en systematisk översikt av kvalitativa studier om barns upplevelser av delaktighet i vårdnads konflikter. Översikten bygger på 35 studier från 11 länder publicerade åren 1998–2012, i vilka 1325 barn har medverkat. Övergripande visar syntesen att de flesta barn vill bli hörda och respekterade under beslutsprocessen i frågor om vårdnad och umgänge. De vill också få information om vad som händer under rättsprocessen. Många barn uttryckte

att de inte har haft något att säga till om. Det förklaras av vuxnas ambition att skydda barn från föräldrars konflikter. En sådan ambition kan samtidigt leda till att barns röster tystas. I översikten betonas att «having a voice» (att komma till tals) inte är detsamma som «making a choice» (att välja/bestämma) och att barn kan förstå skillnaden. Detta resultat får stöd av Cashmores forskning som visar att barns delaktighet i beslutsprocessen kan minska de negativa effekterna av familjeuppbrottet. Det viktigaste för barn är att deras uppfattning tas på allvar och respekteras, inte nödvändigtvis att de fattar beslutet (Cashmore 2003 och 2011).

Resultatet stärks också av forskning från området social barnvård som visar att delaktighet, när den är framgångsrik, kan ge positiva hälsoeffekter för barn. Att få information om vad som händer och att få stöd i att sätta ord på sina känslor kan bidra till en ökad upplevelse av kontroll. Barns delaktighet kan också leda till bättre beslut och ökad säkerhet till exempel då de har upplevt våld. Barn behöver emellertid ges möjlighet att vara delaktiga på ett sätt som är «barnvänligt», det vill säga som är anpassat till deras behov och förmåga att uttrycka sig (Vis, Strandbu, Holtan och Thomas 2011). Delaktighet kan kräva en serie av möten med barnet i en process snarare än att barnet får möjlighet att komma till tals vid ett enstaka tillfälle (Åström och Rejmer 2008, Vis och Thomas 2009). Att professionella talar med barn är emellertid inte detsamma som att barn görs delaktiga (Vis och Thomas 2009). En studie av barns delaktighet i barnskyddsutredningar visar att följande faktorer kan spela in när barn inte blir delaktiga: 1) socialarbetarens rädsla för att skada barnet; 2) socialarbetarens svårighet att kommunicera med barnet; 3) socialarbetarens uppfattning av hur begreppet delaktighet ska förstås, om det handlar om delaktighet i beslutsfattande eller delaktighet i en process (Vis, Holtan och Thomas 2012).

I anpassningen av föräldrabalken föreskrevs att barnets vilja ska beaktas i relation till dess mognad och ålder. Bestämmelsen gavs en fristående placering vilket, enligt tidigare forskning, ska tol-

kas som en markering av att barnets vilja inte bara är en omständighet att beakta vid bedömningen av barns bästa. Ibland bör den även beaktas fristående (Dahlstrand 2004, Singer 2012, 2017). Det innebär att om utredare och domare bedömer att barnets vårdnadshavare är lika lämpliga och att barnet är tillräckligt moget för att fatta beslut, ska barnets vilja avgöra utgången av vårdnadsmålet (NJA 1995: 398). Tidigare forskning visar trots detta att barns uppfattning sällan tillmätts någon avgörande betydelse i vårdnadsmål (Röbäck 2011, 2012). Det förklaras av att rekvisiten barns ålder och mognad lämnar ett tolkningsutrymme som medger avsteg från barns rätt till delaktighet (Mattsson 1998).

Därutöver visar tidigare forskning att bedömningen av barnets bästa i vårdnadsmål kompliceras ytterligare av att medverkande professioner, socialsekreterare och domare, företräder olika diskurser och beslutsmodeller. Inom socialtjänsten fattas beslut utifrån individens behov medan domstolen fattar beslut utifrån individens rättigheter (Hydén 2002, Singer 2000, 2017). De olika perspektiven anses ge upphov till spänningar. Socialsekreterare gör bedömningar av vad som är barns bästa i relation till deras behov vilket medför att vuxna ges tolkningsföreträde och att barns uppfattningar underordnas föräldra- och professionsperspektivet. Domstolar beslutar däremot utifrån en rättighetsdiskurs där barn ses som kompetenta rättssubjekt, som ibland till och med har rättslig handlingsförmåga och beslutanderätt i vårdnadsmål (Eriksson och Näsman 2007, 2009, Dahlstrand 2004, Singer 2000, 2017). Rättsvetenskaplig forskning visar även att begreppet barnets bästa upplevs som svårtillämpat eftersom dess konstruktion är värdeöppen. Det innebär att begreppet ska fyllas med innehåll i varje enskilt fall, vilket medför att socialtjänst och domstol tillskrivs ett handlingsutrymme som kan leda till olikartade bedömningar och inverka negativt på barns rättssäkerhet (Schiratzki 1997).

Metod och material

Artikeln baseras på resultaten av en rättssociologisk studie. Det innebär att det

empiriska underlaget dels utgörs av en rättsutredning, dels av resultat från kvalitativa och i viss mån kvantitativa innehållsanalyser av socialtjänstens och domstolarnas dokumentation i vårdnadsmål, samt intervjuer med föräldrar i tvist. Artikeln baseras på en re-analys av tidigare insamlat material som inte inkluderar barnintervjuer.

Det aktmaterial som ligger till grund för analyserna är offentliga allmänna handlingar som har rekviderats från tingsrätterna. För att skydda de barn och föräldrar som berörs presenteras data på en övergripande nivå. När citat används har uppgifter som kan hänföras till personer aidentifierats. Artikeln är ett delprojekt inom ramen för forskningsprojektet «High-conflict families of divorce – en studie av barn i vårdnadskonflikter samt en effektanalys av tre handläggningsmodeller». Projektet är etikprövat av Lunds regionala etikprövningsnämnd (Dnr 421-2011-1932).

Material

De rättskällor som har använts utgörs dels av barnkonventionens inledning och konventionstexten till artiklarna 3 och 12, som har tolkats utifrån Wienkonventionen art. 30–31, dels av förarbeten till föräldrabalken 6 kap. §§ 1, 2, 2a, 11, 19, 20 samt lagtext och praxis. För att undersöka tillämpningen av gällande rätt har stämningsansökningar, svaromål, upplysningar och vårdnadsutredningar från sex tingsrätter använts. Materialet utgörs av 44 mål slumpmässigt utvalda från en totalundersökning av 443 mål aktuella under våren 2013. Var tionde mål valdes ut för kvalitativ analys. Av de 44 granskade målen har elva low-conflict mål sorterats bort då de inte bedömts vara regelrätta vårdnadskonflikter. Analyser av barnperspektivet har därmed gjorts utifrån dokument från 33 high-conflict mål, vilka omfattar 57 barn. Domstolsmaterialet omfattar 33 stämningsansökningar och 28 svaromål från mödrar och fäder, de flesta formulerade av juridiska ombud. Materialet från socialtjänstens familjerättsenheter omfattar 26 upplysningar och fyra vård-

nadsutredningar. Vårdnadsutredningarna rör nio barn medan upplysningarna rör 43 barn. De barn som berörs i stämningens ansökningsgarna är i medeltal knappt sju år vid stämning. Vårdnads mål rör främst yngre barn, närmare hälften av barnen är yngre än fem år, se tabell 1. De äldsta barnen, 15–17-åringar, ingår i systerkonflikter där målen även omfattar yngre barn. Resultatet kan jämföras med den nationella statistiken som visar att det är störst risk för separation mellan föräldrar då barnen är mellan ett och fyra år (Tollerbrandt 2013).

Tabell 1 Barns ålder vid stämning, n=57

Ålder	Antal (procent)
0-2	7 (12)
3-5	19 (33)
6-8	13 (23)
9-11	8 (14)
12-14	8 (14)
15-17	2 (4)
Totalt antal barn	57
Bortfall	-
Median ålder	6
Medeltal ålder	7

I materialet ingår också föräldrantervjuer genomförda åren 2014–2015 med föräldrar som då hade en pågående vårdnadskonflikt i domstol. Föräldrarna har själva anmält intresse att delta i intervjun. Telefonintervjuer har genomförts med 43 föräldrar, varav 23 kvinnor och 20 män. Dessa föräldrar har sammantaget 61 barn. Därmed omfattar det analyserade materialet 118 (57+61) barn varav ungefär lika stor andel flickor som pojkar. Det finns en spridning i barnens åldrar från 2–17 år.

Analys

Rättsutredningen syftar till att fastställa gällande rätt. Analysen av rättskällor har genomförts med hjälp av rättsdogmatisk metod med en komparativ ansats. Analysen av tillämpning

gen av gällande rätt har utförts med hjälp av en närläsning av domstolsakter och transkriberade föräldrantervjuer. Vi har identifierat textavsnitt som berör barns delaktighet. Dessa har sedan tematiserats utifrån Lundys (2007) modell för analys av förverkligandet av barns rätt till delaktighet. Modellen omfattar fyra kronologiska steg i en process: 1) *space* – barnet ges möjlighet att uttrycka sin uppfattning på en plats som känns säker och inkluderande, där barnet inte behöver oroa sig över att bli utsatt för bestraffning eller repressalier; 2) *voice* – barnet ges stöd i att uttrycka sin uppfattning; 3) *audience* – barnets uppfattning blir lyssnad till av någon med ansvar för besluten; 4) *influence* – barnets uppfattning leder till att vuxna agerar utifrån vad som är lämpligt.

Empiriska resultat

Vad föreskriver barnkonventionen och föräldrabalken?

Enligt barnkonventionen artikel 3 ska barnets bästa vara «a primary consideration». I anpassningen av föräldrabalken översattes skrivningen till att barnets bästa ska komma i främsta rummet då frågor om barns vårdnad, boende och umgänge avgörs av domstol (prop. 1997/98:7: 47–49). Skrivningen ska förstås som att barnperspektivet alltid ska överordnas föräldraperspektivet vid domstols handläggning av vårdnads mål (prop. 1997/98:7: 104). Den svenska lagstiftaren (riksdag och regering) går därigenom ett steg längre än barnkonventionens formulering om «a primary consideration».

Lagstiftaren menar att det är omöjligt att formulera vad som är bäst för barn i lagtext utan att förlora nödvändig flexibilitet. Vad som är det enskilda barnets bästa måste avgöras i varje enskilt fall utifrån en bedömning av de individuella förhållandena. I bedömningen ska utredare och domare ta hänsyn till allt som rör barnets fysiska och psykiska välbefinnande och utveckling. De bör även beakta såväl långsiktiga som kortsiktiga effekter för barnet

(prop. 2005/06:99: 38f). Lagstiftaren har emellertid fastslagit att tre omständigheter *alltid* ska ingå i bedömningen av barnets bästa i samband med vårdnadsmål (föräldrabalken 6 kap. 2a §). För det första ska risken för att barnet eller närstående utsätts för övergrepp eller annars far illa ingå i bedömningen av barnets bästa. Barn har en absolut rätt att inte tvingas bevittna våld, utsättas för övergrepp eller för annan kränkande behandling. För det andra ska domstolen ta hänsyn till barns särskilda behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna. Barns rätt till umgänge med båda sina föräldrar är inte villkorlös. Det får exempelvis inte medföra att barn tvingas leva eller umgås med en förälder under förhållanden som är skadliga för dem (prop. 2005/06:99: 41f). För det tredje ska hänsyn tas till barns vilja med beaktande av deras ålder och mognad (föräldrabalken 6 kap. 2a §). Enligt förarbetena är det enbart barn vilka kan bilda egna åsikter som har rätt att formulera sin vilja i ett samtal med socialtjänsten eller domstolen. Synonymer till begreppet vilja är; kräva, önska och sträva (SAOL). Barnkonventionen artikel 12 st. 1 förskriver «att konventionsstaterna ska tillförsäkra barn som kan bilda egna åsikter rätten att *uttrycka* [vår kursivering] dessa i alla frågor som rör barnet». Synonymer till begreppet uttrycka är; ge språklig form åt visst tanke-innehåll (SAOL). Det föreligger alltså en skillnad mellan vad föräldrabalken föreskriver, att hänsyn ska tas till barnets vilja, och barnkonventionens stadgande om barns rätt att få uttrycka sin åsikt.

Barn som *inte kan* bilda egna åsikter företräds av sina vårdnadshavare enligt både barnkonventionen artikel 12 och föräldrabalken 6 kap. 11§. Vårdnadshavare har emellertid inte någon juridisk skyldighet att tillgodose sitt barns bästa enligt föräldrabalken. Deras skyldighet begränsas till att tillgodose barnets behov av omvårdnad, trygghet, fostran, tillsyn, försörjning och utbildning (föräldrabalken 6 kap. 1 §, 6 kap. 2 §, Singer 2019). Det kan därför tyckas anmärkningsvärt att två vårdnadshavare som

är i konflikt på grund av olika syn på sitt barns bästa ska företräda barnet i vårdnadsmål.

Rätten till delaktighet för barn som *kan* bilda egna åsikter kan, enligt föräldrabalken, inskränkas genom att vårdnadshavarnas samtycke krävs för att socialtjänst och domstol ska kunna tala med och informera barn som är föremål för en vårdnadskonflikt (föräldrabalken 6 kap. 11 §). En vårdnadshavare har således vetorätt gällande barnsamtal. Barnkonventionen artikel 12 st. 1 förskriver att konventionsstaterna ska tillförsäkra barn som kan bilda egna åsikter rätten att uttrycka dessa i alla frågor som rör barnet. Även i detta avseende råder således en diskrepans mellan barnkonventionen och föräldrabalken.

Under förutsättning att vårdnadshavarnas samtycke erhålls kan barns vilja klarläggas vid tre tillfällen under vårdnadsmålets handläggning. Det första tillfället föreligger under utredningsfasen, då domstolen begär upplysningar från socialtjänsten för att få underlag till att fatta beslut om barnets vårdnad, boende och umgänge under tiden som vårdnadsmålet handläggs (föräldrabalken 6 kap. 20 §). Upplysningarna utgörs av söknings i socialregistret, föräldrasamtal och eventuellt barnsamtal (se Socialstyrelsen 2012). Utredaren ska under föräldrasamtalet bilda sig en uppfattning om det utifrån en professionell bedömning är lämpligt att samtala med barnet. Socialtjänstens utredare har därmed getts ett handlingsutrymme att utifrån sin referensram avgöra om barnsamtal är lämpligt baserat på den information som framkommer under föräldrasamtal. Handläggaren fattar med andra ord beslut om barnet ska få komma till tals och vara delaktig utan att ha träffat barnet.

Det andra tillfället då barn kan komma till tals är då domstolen behöver ytterligare underlag för att avgöra barnets bästa och därför begär en vårdnadsutredning från socialtjänsten (föräldrabalken 6 kap. 19 §, 4 st.). Vårdnadsutredningen utgörs av sökning i social- och brottsregister, föräldra-, barn- och referensamtal samt hembesök (Socialstyrelsen

2012). Även i detta skede har socialtjänstens utredare, enligt föräldrabalken, ett handlingsutrymme att besluta om barnsamtal är lämpligt utifrån den information som framkommit i föräldrasamtal, utan att ha träffat barnet.

Barns tredje möjlighet att få komma till tals är under beslutsfasen, under domstolens huvudförhandling. Att höra barn i rättsalen är emellertid en åtgärd som ska tillämpas återhållsamt, då lagstiftaren framhåller att värdet av barnets personliga närvaro sällan uppväger den påfrestning som det kan antas utgöra för barnet (prop. 1981/82:168: 56 f, 78). Att barn medverkar i domstol är därför sällsynt (Singer 2017). Det anses endast motiverat om det föreligger särskilda skäl och om det är uppenbart att barnet inte kan ta skada (föräldrabalken 6 kap. 19 §, 5 st., jfr Tisdall 2016).

Även då barn *får* komma till tals kan rätten till delaktighet inskränkas genom att utredare och domare ska bedöma vilken vikt barnets utsaga ska tillmätas utifrån barnets ålder och mognad (prop. 2005/06:99: 40). Denna bedömning görs utifrån deras referensram (Socialstyrelsen 2015).

Sammantaget kan det konstateras att barns rätt till delaktighet är inskränkt i föräldrabalken, vid en jämförelse med barnkonventionen artikel 12. Den är dels villkorad av vårdnads-havarnas samtycke, dels av att socialtjänst och domstol bedömer barnsamtal som lämpligt. Om barn får komma till tals kan deras delaktighet ändå inskränkas genom att deras utsagor ska värderas utifrån deras ålder och mognad (föräldrabalken 6 kap. 2a §).

Barns röst i socialtjänstens upplysningar och vårdnadsutredningar

Hur vanligt är det att barn med föräldrar i vårdnadskonflikt kommer till tals i ett fysiskt möte med socialtjänstens familjerätt? Av de totalt 43 barn som berörs av socialtjänstens upplysningar i undersökta vårdnadsfall framgår att 24 barn har deltagit i barnsamtal hos socialtjänsten och att 19 barn inte har gjort det. Det innebär att 44 procent av barnen inte har fått komma till tals. Resultatet ligger i linje med tidigare studier

(se Singer 2017). Det är företrädesvis de äldre barnen som har kommit till tals. Barn som har deltagit i barnsamtal är i medeltal 10 år, medan de barn som inte har haft samtal i medeltal är 6 år. Det yngsta barnet som handläggare har samtalat med är 4 år gammalt. Barnet deltar i ett samtal tillsammans med sina syskon.

I tre mål anges att socialtjänstens handläggare har valt att hålla gemensamt samtal med syskon. Det gäller totalt åtta barn, det vill säga 33 procent av de barn som deltagit i samtal. I något fall framgår att det var barnets önskemål att ha syskonsamtal. Det kan vara till stöd för barn att ha samtal tillsammans med syskon. Det framgår till exempel att ett yngre barn som blir ledset under samtalet får stöd av ett äldre syskon: «Elin blir ledsen och Anna erbjuder henne att sitta i knäet för tröst». Samtidigt är det möjligt att gemensamma syskonsamtal kan begränsa vad barnet kan och vill uttrycka, exempelvis av hänsyn till syskonen. Det finns exempel på att barnsamtal avslutas då det blir jobbigt för ett av syskonen. Gemensamma syskonsamtal kan också begränsa talutrymmet då ett barn tar ordet medan ett annat barn blir mera tyst: «Under hela samtalet var det mest Moa som talade medan Erik var mestadels tyst».

I tre mål anges att en vuxen person har varit närvarande i rummet under barnsamtalet, i två fall pappa och i ett fall mamma. Enligt dokumentationen var det barnets önskemål att föräldern skulle närvara. Det var i andra fall vanligt att en förälder (oftast mamma) väntade i ett angränsande rum eller i socialtjänstens väntrum.

Trots att platsen för samtal har betydelse för barns möjlighet att uttrycka sig (jfr Lundy 2007), nämns den inte alltid i socialtjänstens dokumentation. När den nämns är den oftast socialkontoret och i några få fall barnets hemmiljö.

När saknas barns röst i socialtjänstens upplysningar och vårdnadsutredningar?

I några mål anger socialtjänstens handläggare skäl till varför de *inte* har haft samtal med barnet. I två fall anges att det beror på att barnen har *funktionsnedsättning*. I fem fall anges

barnets *låga ålder* som skäl. Det senare gäller barn i åldrarna 1,5 – 6 år. I andra fall har socialtjänstens handläggare valt att inte samtala med barnet på grund av att socialtjänsten parallellt gör en *barnavårdsutredning*. Ett argument som framförs för att inte hålla barnsamtal är att undvika att utsätta barnet för utredningssamtal med flera olika vuxna, i det här fallet var barnet involverat i samtal med polis och socialtjänst. I ett mål har barnsamtal bedömts kunna vara «*upprivande*» för barnen. I detta mål finns uppgifter om att fadern har utsatt modern och barnen för *våld*. I ett annat mål som omfattar två barn är det en förälder – en fader – som har *motsatt sig* att handläggaren samtalar med barnen. I detta mål finns även uppgifter om att det har förekommit våld från pappans sida mot barnen. I övriga mål uttrycks *inte något skäl* till varför handläggaren har avstått från att samtala med barnen. Det får anses vara anmärkningsvärt att en sådan avvikelse inte kommenteras av utredarna (se SOSFS 2012:4, Socialstyrelsen 2015).

Sammantaget framgår att socialtjänsten i vissa fall väljer bort att hålla samtal med de barn som är mest sårbara – yngre barn, funktionsnedsatta och våldsutsatta barn samt barn som är föremål för en pågående barnavårdsutredning. Resultaten av denna analys bygger på ett fåtal mål, men det kan ändå noteras att det var betydligt vanligare att barnsamtal uteblev på grund av socialtjänstens överväganden än på grund av att en förälder motsatte sig sådana samtal.

Metoder för att stärka yngre barns möjlighet att komma till tals

För att stärka yngre barns möjligheter att komma till tals och göra samtalen mer «barnvänliga» (jfr Vis et al. 2011) har socialtjänstens handläggare i några fall använt sig av hjälpmedel. De verktyg som har använts är «tejping», «nallekort» och «tre hus». Tejpingmodellen, utvecklad av Martin Soltvedt (bof-tejping) har använts i samtal med flera barn i en syskonskara som beskriver sin boendesituation: «Barnen beskrev med hjälp

av träfigurer att de bor både hos mamma och pappa. Hos båda föräldrarna bor det andra vuxna personer». I ett annat mål används tejping för att ge information till barnen: «Vi visar genom figurerna vad föräldrarna berättat för oss och förklarar processen i tingsrätten».

Nallekort används i flera ärenden med yngre barn. Det är en form av samtalskort som används som hjälpmedel för att uttrycka och tala om känslor: «Filip får för att beskriva hur han brukar känna inför att han ska åka till pappa använda sig av s.k. Nalle kort. Filip får även välja ett kort som ska beskriva hur han känner sig just nu». Användningen av korten leder in samtalet på barnets känslor. I andra mål används nalle-korten för att barnet ska uttrycka hur barnet känner sig inför en vistelse hos respektive förälder och hur barnet upplever föräldrarna och syskonen. En tredje form av verktyg som används i samtalen är «Tre hus», som innebär att barnet får ett papper där ett hus ska rymma det barnet beskriver som är bra, ett hus där barnet beskriver sina problem och ett tredje hus som är barnets beskrivning av sitt drömhus (Weld 2008). I drömhuset kan barnets vilja och önskemål komma till uttryck.

Sammantaget visar användningen av dessa hjälpmedel i barnsamtal att det finns utredare som har en ambition att göra även yngre barn delaktiga i utredningen av vårdnad, boende och umgänge.

Vad berättar barn i samtal med socialtjänsten?

Flera av de barn som får möjlighet att komma till tals uttrycker tydligt sin vilja i samtal med socialtjänstens personal. Barnen berättar vilken förälder de vill bo hos, vem de vill och inte vill ha kontakt med, samt hur de vill att kontakten ska utformas. I ett fall har handläggaren dokumenterat att barnet; *med bestämdhet*, uttrycker att det inte vill träffa en av sina föräldrar. Flera barn uttrycker också att de inte vill övernatta hos sin umgängesförälder. Det finns även barn som berättar för socialtjänstens handläggare om svårigheter att uttrycka sin vilja till sina föräldrar. Det kan handla

om hänsyn till en förälder som inte mår bra, men det kan också handla om rädsla för föräldrarnas reaktion, att föräldern ska bli arg om barnet berättar hur det vill ha det. Det finns också exempel på att det är svårt för barnet att uttrycka sin vilja, eller att ens veta vad det vill, då barnet lever med starka konflikter mellan föräldrarna. Resultatet påvisar betydelsen av att barn får veta att de har rätt att komma till tals, men inte måste tala (jfr Birnbaum och Saini 2012). Det visar också att barn kan ha behov av att få möjlighet att komma till tals vid flera tillfällen i en process, inte endast vid ett avgörande tillfälle (jfr Vis och Thomas 2009).

I de dokumenterade samtalen framkommer i flera fall viktig information om barnets situation som socialtjänsten behöver känna till vid bedömningen av barnets bästa, såsom erfarenhet av att bevittna våld, att utsättas för våld, att leva med en förälders missbruksproblem, samt att behöva ta stort ansvar för sig själv och ibland också för yngre syskon, se tabell 2.

Tabell 2 Teman i barnsamtalen* (n=24)

Teman	Antal barn
Att inte vilja träffa en föräldert	8
Att vara rädd för en förälder	8
Erfarenhet av att bevittna våld och/eller kontroll	2
Erfarenhet av att ha blivit utsatt för våld	4
Erfarenhet av att ha blivit utsatt för omsorgsbrist eller vanvård	4
Erfarenhet/upplevelse av att få ta stort ansvar för sig själv och/eller yngre syskon	4
Erfarenhet av att behöva vara på sin vakt på grund av förälders missbruk	2

* flera teman kan ingå i ett och samma samtal.

Flera barn uttrycker i samtalen rädsla för en förälder. Det finns också barn som uttrycker oro, omsorg och omtanke om yngre syskon. De vill inte att syskonet ska behöva uppleva vad de själva har varit med om med en förälder. När barn inte ges möjlighet att komma till tals i ett individuellt och enskilt samtal med socialtjänstens handläggare finns det risk att viktig information om barnets situation förloras (jfr Hayes och Birnbaum 2019). Därutöver kan delaktighet på barns villkor bidra till ökad säkerhet för barnet genom att exempelvis erfarenheter av våld och omsorgssvikt kommer fram i samtalen (jfr Vis et al. 2011: Eriksson och Näsman 2008).

Föräldrars uttalanden om barns perspektiv

Ovan har framkommit att det är många barn som inte kommer till tals i kontakten med socialtjänsten i samband med vårdnads mål. Det är också en erfarenhet som intervjuade föräldrar delar med sig av. Flera föräldrar uttrycker att de upplever att föräldraperspektivet ofta är överordnat barnperspektivet i handläggningen av vårdnadskonflikter på så vis att handläggare lyssnar mer på och tar större hänsyn till föräldrarna än till barnen. En förälder uttrycker: «Barnet får ju ingen hjälp utan det är mer man tar hänsyn till föräldrarna. Tyvärr». En annan förälder uttrycker det så här:

Barnet mådde så dåligt så det har varit en väldigt, väldigt lång procedur och de har inte lyssnat på barnet, inte soc heller kan jag berätta /.../ vi pratar inte om barnet alls i centrum, utan det är bara, vi har upplevt att det är bara föräldern, bara, man bara lyssnar på föräldern, inte på barnet.

Några föräldrar upplever inte att myndigheterna har lyssnat på och satt sig in i deras barns individuella situation, utan att de snarare utgår från en schablonbild av vad som är bäst för barn i allmänhet: «Synd bara att de inte försöker sätta sig in i barnets situation utan går liksom efter mallar och schablo-

ner på vad de tror blir det bästa för barnet». Den schablonbild som lyfts fram är att barnet har rätt till och behov av båda sina föräldrar. Föräldrar menar att det då bortses från vad som är det individuella barnets vilja och behov samt från hur barn påverkas av föräldrars problem såsom missbruk, våld och rädsla för en förälder. En förälder uttrycker: «Man kan ju uppleva mycket, i mångt och mycket, att små barn är ganska rättslösa faktiskt».

Föräldrar framhåller att det är viktigt att myndigheterna (domstol och socialtjänst) lyssnar på deras barn. Det är när någon har samtalat med och lyssnat på barnen som föräldrar uttrycker att de har fått bra hjälp av socialtjänsten:

Intervjuare: Finns det någon speciell insats som du tycker har varit extra bra?

Förälder: Nja, ja att de har lyssnat på [barnet], det har ju varit det viktigaste, det är ju hennes bästa som gäller, det är vad hon verkligen tycker som är viktigast.

I följande utdrag berättar en förälder att barnet har fått hjälp av socialtjänstens handläggare med att förmedla sin inställning till den andra föräldern:

Intervjuare: Finns det någon specifik insats som har fungerat?

Förälder: Ja, när de tog mina barn för sig själv flertal gånger på möten, framförallt min dotter som led något kopiöst illa när hon var hos sin pappa /.../ Så det har hjälpt mina barn enormt mycket, men framförallt dottern. Andra bryr sig /.../ Det var till och med så att de hade ett möte ihop med pappa där handläggaren förmedlade det [dottern] hade sagt till henne för [barnet] vågade inte /.../ Hon hjälpte min dotter. Det var viktigt. Det var jätteviktigt.

Dessa föräldrar uttrycker att det har haft stor betydelse att socialtjänstens handläggare har lyssnat på barnet, visat att de bryr sig om barnet, samt hjälpt barnet att uttrycka och förmedla sin uppfattning. I det andra citatet framgår det att handläggarna hade flera

enskilda möten med barnet i en process. Det kan vara betydelsefullt då det kan vara svårt för barnet att uttrycka sin vilja i en så viktig fråga till en person barnet inte har träffat tidigare. Flera föräldrar beskriver erfarenheten att deras barn inte har vågat berätta om sin vilja i samtalen med socialtjänsten på grund av rädsla för den andre förälderns reaktion. Det gäller ärenden där det finns en historia av våld och kontroll. En förälder uttrycker:

De [barnen] blev så chockade när de kom dit och fick veta. För då frågade de henne [handläggaren] så här; och du har tystnadsplikt? Hon svarade: Ja, på sätt och vis. Och så fick de veta att hon kommer att skriva ner vad de säger och skicka det till både mamma och pappa. Och då blev ju de jättestressade och sedan pratade de ändå. Men [sonen] hade inte sagt så mycket. Och sedan hade han sådan ångest så han ville att vi skulle ringa tillbaka till henne och säga att hon måste ta bort och stryka vissa saker som han hade sagt för annars kommer pappa att bli jättearg. Och han mätte så dåligt så vi gjorde det. Och då blev det ju, då framgick det ju inte heller.

Det finns föräldrar som lyfter fram behovet av mer stöd till barnen, till exempel i form av samtalsstöd:

En sak som jag tycker är väldigt viktig i det här, som jag skulle vilja liksom skulle uppmärksammas, det är att man faktiskt fokuserar mera på barnet, för att [barnet] har aldrig fått komma till tals utöver någon vårdnadsutredning /.../ ingen fångar upp barnen med att de får gå till en kurator, psykolog, alltså förstår du, i en sådan här tung situation. Och det är någonting, inte socialtjänst gör ju ingenting heller, så jag menar det är en jätteviktig bit i en sådan här tuff, tufft krig, att ett barn får liksom känna sig tryggt någonstans utan att behöva ta parti för någon av föräldrarna. För det finns inte, det har inte jag sett någonstans här. Och det är jättesorgligt för det drabbar ju barnen, för det handlar ju om det liksom, vi vuxna kan ju hantera det här men ett barn har ju sina egna problem och så vidare, och de behöver så mycket stöd av andra vuxna och känna att de behöver inte välja. De får vara och tycka och känna och älska vem de vill.

Sammantaget efterlyser flere forældre et stærkt barnperspektiv i praktiken. Av citaten framgår att flera föräldrar uppfattar att deras barn har det svårt då de lever med föräldrar i vårdnads-konflikt. I det sista citatet använder föräldern metaforer där den situation barnet befinner sig i liknas vid ett krig. Föräldrar betonar att deras barn behöver bli lyssnade på, att de behöver bli respekterade, samt att de behöver få tillgång till stöd för att känna sig tryggare.

Socialtjänstens bedömningar av barnets bästa

Det finns få bedömningar av barnets bästa i det studerade materialet. Det beror på att socialtjänsten främst har lämnat upplysningar till domstolen, medan vårdnadsutredningarna är få. Det överensstämmer med den nationella statistiken. Under tidsperioden 2012–2016 minskade vårdnadsutredningarna medan upplysningarna ökade (Socialstyrelsen 2017). Upplysningarna innehåller en beskrivning av föräldrarnas situation och deras inställning med rubriker såsom «Moderns berättelse» och «Faderns berättelse». De innehåller registerutdrag från socialregistret. Ibland ingår samtal med barn. När socialtjänsten lämnar upplysningar enligt föräldrabalken 6 kap.19 § 2 st. gör de ingen bedömning av barnets bästa och lämnar inte heller förslag till domstolen.

Bedömningar av barnets bästa återfinns i socialtjänstens vårdnadsutredningar och i domstolens beslut. Då det studerade materialet endast innehåller fyra vårdnadsutredningar omfattande nio barn finns det få skriftliga bedömningar av de individuella barnens bästa. I flera fall går bedömningen emot vad som har dokumenterats som barnets vilja. Socialsekreterare gör en bedömning av vad som är barnets bästa i relation till dess åldersrelaterade behov vilket medför att vuxna ges tolkningsföreträde (jfr Mattsson 2006). Socialtjänsten bedömer att det är till barnets bästa att en 7-årig pojke ska ha umgänge med den ena föräldern trots att han vid flera samtal är tydlig med att han inte vill eftersom han har utsatts för våld. Socialtjänstens handläggare skriver:

Det är en allmän uppfattning att det är önskvärt för varje barn att lära känna båda sina föräldrar. För en positiv identitetsutveckling är det viktigt att barnet tillåts att känna både positiva och negativa känslor för båda sina föräldrar.

I det här fallet går uppfattningar om vad som är bra för barn generellt och ett framtidsorienterat perspektiv före det individuella barnets egna uttryckta önskemål här och nu (jfr Bergman och Eriksson 2018).

Men det finns även fall där socialtjänsten, trots grundsynen att barn generellt har behov av en nära och god kontakt med båda föräldrarna, menar att barn inte ska behöva bevittna våld eller själva bli utsatta för våld, övergrepp eller annan kränkande behandling. I ett sådant fall bedöms det inte vara till barnens bästa att den våldsutövande föräldern har del i vårdnaden. I ett annat mål bedöms det inte vara till barnens bästa att ha sitt boende hos en förälder delvis på grund av dennes boendesituation:

Ett boende efter barnens önskan anser vi inte är en bra lösning. Vi ser att [föräldern] är mycket upptagen av sin livssituation och vi förstår att [hen] har det kämpigt för att få vardagen att gå ihop. Standarden på [föräldrarnas] boende är i dagsläget enkel och [hen] är trångbodd när [hen] har barnen hos sig. Vi anser att [föräldrarnas] boende inte lämpar sig som ett stadigvarande boende för barn.

Det kan vara svårt att göra en bedömning av vad som är barnets bästa om inget alternativ uppfattas som riktigt bra. I följande fall skriver socialtjänsten om vad som bedöms vara det minst dåliga alternativet:

Som det ser ut idag med konflikter och dåligt samarbete är gemensam vårdnad uteslutet. Vi bedömer att [förälder] ska ha ensam vårdnad då [hen] har en stabilare livssituation och i dagsläget en bättre relation med barnen. Detta kan givetvis bli på bekostnad av [den andra föräldrarnas] insyn i barnens liv men vi tycker ändå att det blir minst dåligt för barnen. Slutligen vägs risker in i följande fall: Vi bedömer att barnen, trots att de vill ha ett växelviss boende, skulle behöva stadigvarande bo hos [förälder] då [den andra föräldern] idag inte kan se deras behov av en trygg tillvaro på grund av missbruk och psykisk ohälsa.

Sammantaget har «barnets vilja» haft liten betydelse i de få fall där vi har funnit en dokumenterad bedömning av barnets bästa. När barn ingår i en syskonskara gör socialtjänsten sällan en individuell bedömning, istället görs ofta en kollektiv bedömning av syskonens bästa. Det kan förklaras av den rådande kontinuitetsprincipen som innebär att syskon sällan delas i vårdningsmål (jfr Sjösten 2014). De omständigheter socialtjänstens handläggare har tagit hänsyn till i sin bedömning är: barnets behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar; barnets rätt till skydd mot utsatthet för våld; föräldrars samarbetsvårigheter; samt risken att barnet får illa till följd av en förälders missbruk, psykiska ohälsa och/eller sociala situation. Sammanfattningsvis lägger socialtjänstens handläggare stor vikt vid rekvisiten nära och god kontakt med föräldrarna och risk men däremot inte vid rekvisitet barnets vilja, se föräldrabalken kap. 6 § 2a.

Sammanfattande analys och diskussion

Sveriges ratificering av barnkonventionen och efterföljande anpassning av föräldrabalkens bestämmelser medförde att artikel 3 om barnets bästa lyftes fram som en överordnad princip som ska beaktas vid alla myndighetsbeslut. Den metod som rekommenderades för att fastställa enskilda barns bästa var att anlägga ett barnperspektiv (SOU 1997:116: 69). I anpassningen har den svenska lagstiftaren gått ett steg längre än barnkonventionen genom att föreskriva att barnperspektivet alltid ska vara överordnat föräldraperspektivet vid handläggningen av vårdningsmål.

En förutsättning för att anlägga ett barnperspektiv och kunna fastställa barnets bästa är att barn får komma till tals på något sätt. I barnkonventionen artikel 12 föreskrivs att *alla* barn, som kan bilda egna åsikter, har rätt att komma till tals i frågor som rör dem personligen. Vid anpassningen av föräldrabalken infördes en bestämmelse om att barnets vilja ska beaktas med hänsyn tagen till barnets ålder och mognad. Översättningen av artikel 12 till föräldrabalken medför att det inte är en självklarhet att barn som har en åsikt och bedöms

vara tillräckligt mogna får komma till tals, eftersom vårdnadshavarens samtycke till barnsamtal krävs. Lagstiftaren ser annorlunda uttryckt barnet som en del av familjen, inte som ett rättssubjekt med självständiga rättigheter. Det problematiska med en sådan syn på barn i kontexten vårdningsmål är att den tidigare autonoma familjen är upplöst och att föräldrarna är i så djup konflikt att de har bett domstol om hjälp att fastställa deras barns bästa. Vårdnadshavarna har inte heller någon juridisk skyldighet att se till barnets bästa. Det är därför paradoxalt att de har getts lagstöd att blockera socialtjänstens möjlighet att utreda barnets bästa. I Lundys (2007) termer tillförsäkras barn varken *space*, *voice*, *audience* eller *influence* i föräldrabalkens bestämmelser.

Den genomförda empiriska undersökningen indikerar att föräldrars samtycke till barnsamtal inte är ett större hinder för barns delaktighet. Det var ovanligt att en förälder förhindrade att barnen kom till tals. I dokumentstudien var det endast i ett mål, som omfattade två barn, där en förälder motsatte sig barnsamtal. Ett flertal barn som kom till tals hade emellertid med en förälder i rummet, vilket kan begränsa barnets möjlighet att uttrycka sin uppfattning. Att få föräldrar motsätter sig barnsamtal framgår också av föräldraintervjuerna där ett flertal föräldrar istället betonar vikten av att deras barn får komma till tals och får stöd i att uttrycka sin mening. Följaktligen tycks det vara socialtjänsten och domstolen som med stöd av lagstiftningen motverkar att barn får komma till tals och vara delaktiga i vårdningsmål. Av de empiriska undersökningarna framgår att det är de mest sårbara barnen – yngre barn, funktionsnedsatta och våldsutsatta barn samt barn som är föremål för en parallell barnavårdsutredning – som inte kommer till tals. Det tycks vara de barn som är i störst behov av samhällets skydd och stöd som exkluderas. Resultatet kan förklaras av bristande förutsättningar och resurser (Lundquist 1992), vilket leder till att utredarna känner rädsla för att samtalet ska skada barnet. Kommunikationssvårigheter är också en möjlig förklaring liksom en osäkerhet om hur begreppet delaktighet ska förstås (jfr Vis, Holtan och Thomas 2012). Samtidigt visar de empiriska resul-

taten att det finns socialsekreterare som har ambitionen att tala med de mest utsatta barnen och då använder sig av olika hjälpmedel för att barnen ska kunna uttrycka sina känslor och uppfattningar.

De barn som har fått komma till tals (*space*) i de undersökta målen har inte bara kunnat uttrycka sina känslor och berätta om sin situation och sina önskemål (*voice*) för en vuxen med ansvar för besluten (*audience*), i utredningsfasen har barnen dessutom bistått med information om sin livssituation och sina drömmar som kan vara värdefull vid bedömningen av barnets bästa i beslutsfasen. Den information som barnen lämnar i samtalen verkar påverka (*influence*) bedömningen av barnets bästa (Lundy 2007). Däremot är det sällan som barns vilja har fått någon betydelse i beslutsfattandet. Föräldrar till barn som har kommit till tals verkar trots detta vara mera nöjda med socialtjänstens bemötande än föräldrar till barn som inte har fått komma till tals.

När barn inte har fått komma till tals har socialtjänsten och domstolen bedömt barnets bästa utifrån föräldrabalkens bestämmelser (6 kap. 2a §) om barns behov av en nära och god kontakt med båda sina föräldrar, risken för att barnet utsätts för våld och far illa till följd av en förälders missbruk, psykiska ohälsa och sociala situation. Av tidigare forskning framgår att barn behöver information om handläggningen, komma till tals (*having a voice*) och

bli respekterade, men inte nödvändigtvis välja/bestämma (*making a choice*) (jfr Cashmore 2003, 2011). Intervjuade föräldrar delar denna uppfattning.

Att barnkonventionen träder ikraft som svensk lag 2020 kommer sannolikt inte öka barns möjlighet till delaktighet. För att få till en förändring krävs att föräldrabalken reformeras. Frågan är om inte rekvisitet *vilja* är det största hindret för barns delaktighet. Synonymer till begreppet vilja är; kräva, önska och sträva. Barnkonventionen artikel 12 skiljer sig från föräldrabalken genom att föreskriva att barn som kan bilda egna åsikter, fritt ska få uttrycka dessa. Synonymer till begreppet uttrycka är; ge språklig form åt visst tankeinhåll. Föräldrabalken saknar en motsvarande skrivning om att barn med åsikter (vilket så gott som alla barn torde ha) har rätten att fritt uttrycka dessa.

Studien påvisar att det inte i första hand är utredarnas och domarnas förståelse, kunskap och vilja som orsakar en bristande implementering av barnkonventionen. Det är föräldrabalkens bestämmelser som inte medger att artikel 3 och 12 efterlevs. Föräldrabalken kan mot denna bakgrund inte anses ha anpassats till barnkonventionen. Möjligtvis kan den anses ha fått en barnvänlig framtoning men i praktiken saknar barn i Sverige en självständig rätt till delaktighet i handläggningen av vårdnadsfall (jfr Leviner 2018).

Referenser

- Barnrättskommitténs rapport 2015. *Concluding observations on the fifth periodic report of Sweden*.
- Bergman, A. och Rejmer, A. 2017a. Parents in child custody disputes: Why are they disputing? *Journal of Child Custody* 14: 134–150.
- Bergman, A. och Rejmer, A. 2017b. «Det är klart att barnen blir lidande»: Om barns mående när föräldrar är i vårdnadstvist. *Socialmedicinsk Tidskrift* 94: 437–446.
- Bergman, A. och Eriksson, M. 2018. Supported visitation in cases of violence: Political intentions and local practice in Sweden. *International Journal of Law, Policy and the Family* 32(3): 374–393.
- Birnbaum, R. och Saini, M. 2012. A qualitative synthesis of children's participation in custody disputes. *Research on Social Work Practice* 22(4): 400–409.
- Cashmore, J. 2003. Children's participation in family law matters. I: C. Hallett och A. Proud, red. *Hearing the voices of children: Social policy for a new century* (s. 158–176). London: Routledge Falmer.
- Cashmore, J. 2011. Children's participation in family law decision-making: Theoretical approaches to understanding children's views. *Children and Youth Services Review* 33: 515–520.
- Dahlstrand, L. 2004. *Barns deltagande i familjerättsliga processer*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet.
- Eriksson, M. och Näsman, E. 2007. Delaktighet i familjerättsprocesser för barn som upplevt pappas våld mot mamma. *Socionomens forskningssupplement* 22: 78–89.
- Eriksson, M. och Näsman, E. 2008. Participation in family law proceedings for children whose father is violent to their mother. *Childhood* 15(2): 256–275.
- Eriksson, M. och Näsman, E. 2009. Utsatta barn i familjerättsprocesser utredares bemötande och barns strategier. *Socialvetenskaplig Tidskrift* 1: 20–37.
- Hayes, M. och Birnbaum, R. 2019. Voice of the child reports in Ontario: A content analysis of interviews with children. *Journal of Divorce & Remarriage*, May 2019.
- Herbots, K. och Put, J. 2015. The participation disc. A concept analysis of (a) child (s right to) participation. *International Journal of Children's Rights* 23:154–188.
- Hydén, H. 2002. *Rättssociologi som rättsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Leviner, P. 2018. Child participation in the Swedish child protection system: Child-friendly focus but limited child influence on outcomes. *International Journal of Children's Rights* 26:136–158.
- Lundquist, L. 1992. *Förvaltning, stat och samhälle*. Lund: Studentlitteratur
- Lundy, L. 2007. 'Voice' is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal* 33(6): 927–942.
- Långberg, B. och Landberg, Å. 2014. Barnets röst – en förutsättning för barnets bästa. Från lagstadgad rättighet till praktisk verksamhet inom socialtjänst och hälso- och sjukvård. I: A.Cederborg och W. Warnling Conradson, red. *Barnrätt: en antologi*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Mattsson, T. 1998. Barnets mening i LVU-proceduren. *Socialvetenskaplig Tidskrift* nr 1.
- Mattsson, T. 2006. *Barnet som subjekt och aktör: En rättslig studie om barn i familjehem*. Uppsala: Lustus Förlag.
- Rejmer, A. 2014. Barnets bästa i vårdnadstvister. I: A. Cederborg och W. Warnling Conradson, red. *Barnrätt: en antologi*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Rejmer, A. 2018. Kan rättssociologi bidra till att vidareutveckla rättsdogmatiken? I *Festskrift till Håkan Hydén*. Juristförlaget.
- Röbäck, K. 2011. Bedömningar om barn i umgängestvister – förändrad argumentation om tid, omsorg och delaktighet? *Socialvetenskaplig Tidskrift* 18(1), 5–23
- Röbäck, K. 2012. *Barns röster i vårdnadstvister – om verkställighet och professionellas riskbedömningar*. Diss. Göteborg: Institutionen för socialt arbete.
- Schiratzki, J. 1997. *Vårdnad och vårdnadstvister*. Diss. Stockholms universitet.
- Singer, A. 2000. *Föräldraskap i rättslig belysning*. Diss. Uppsala universitet.
- Singer, A. 2012. *Barnets bästa: om barns rättsliga ställning i familj och samhälle*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Singer, A. 2017. *Barns rätt*. Uppsala: lustus.
- Sjösten, M. 2014. *Vårdnad, boende och umgänge: samt verkställigheten av sådana avgöranden och överenskommelser*. Stockholm: Norstedts Juridik.

- Socialstyrelsen. 2012. *Vårdnad, boende och umgänge: handbok – stöd för rättstillämpning och handläggning inom socialtjänstens familjerätt.*
- Socialstyrelsen. 2015. *Bedöma barns mognad för delaktighet: Kunskapsstöd för socialtjänsten, hälso- och sjukvården samt tandvården.*
- Socialstyrelsen. 2017. *Statistik om familjerätt.*
- Tisdall, E. Kay M. 2016. Subjects with agency? Children's participation in family law proceedings. *Journal of Social Welfare and Family Law* 38(4): 362–379.
- Vis, S.A. och Thomas, N. 2009. Beyond talking: Children's participation in Norwegian care and protection cases. *European Journal of Social Work* 12(2): 155–168.

- Vis, S.A., Strandbu, A., Holtan, A. och Thomas, N. 2011. Participation and health: A research review of child participation in planning and decision-making. *Child & Family Social Work* 16: 325–335.
- Vis, S.A., Holtan, A. och Thomas, N. 2012. Obstacles for child participation in care and protection cases: why Norwegian social workers find it difficult. *Child Abuse Review* 21: 7–23.
- Weld, N. 2008. The three houses tool: building safety and positive change. I: M. C. Calder., red. *Contemporary risk assessment in safeguarding children*. Lyme Regis: Russell House.
- Åström, K. och Rejmer, A. 2008. *Det blir nog bättre för barnen: slutrapport i utvärderingen av nationell försöksverksamhet med barnahus 2006–2007*. Lund: Sociology of Law, Lund University

Internet källor

- Domstolsverket statistik rättsstatistik årsbok, http://www.domstol.se/Publikationer/Statistik/domstolsstatistik_2017.pdf
- SAOL, <https://svenska.se/tre/?sok=vilja&pz=1>
- SCB, http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_LE_LE0102_LE0102X/Vardnad/table/tableViewLayout1/

- Tejping, <http://bof-tejping.com/>
- Tollerbrandt, J. 2013. «50 000 barn är med om en separation varje år», SCB <https://www.scb.se/sv/Hitta-statistik/Artiklar/50-000-barn-ar-med-om-en-separation-varje-ar/>

Offentliga källor

- Prop. 1975/76:170
Om ändring i föräldrabalken, m.m.
- Prop. 1981/82:168
Om vårdnad och umgänge m.m.
- Prop. 1990/91:8
Om vårdnad och umgänge
- Prop. 1994/95:224
Barns rätt att komma till tals
- Prop. 1997/98:7
Vårdnad, boende och umgänge

- Prop. 2005/06:99
Nya vårdnadsregler
- SOU 1997:116
Barnets bästa i främsta rummet
- SOU 2017:6
Se barnet!
- NJA 1995, s. 398
- SOSFS 2012:4(S)
Allmänna råd. Socialnämndens ansvar för vissa frågor om vårdnad, boende och umgänge.
Socialstyrelsens författningssamling.

Forfatterpresentasjon

Annika Rejmer, jur. kand. och docent i rättssociologi vid juridiska institutionen, Uppsala universitet. Forskningsfält: rättssociologi, familjerätt med fokus på vårdnadskonflikter, våld i nära relation. annika.rejmer@jur.uu.se

Ann-Sofie Bergman, socionom och docent i socialt arbete vid Centrum för socialt arbete, Sociologiska institutionen, Uppsala universitet. Forskningsfält: socialt arbete, social barnavård, vårdnadskonflikter. ann-sofie.bergman@soc.uu.se

